

գէտներէն շատերը բարձրովն տարբեր լեզու հաւանարած են ժամանակաւ այս 8 գաւառականները: Բ. Գաղլիէիւնը լատիներէն գաւառականն էր յոռալ իկաւ եւ Լուգովիկո ծ. Գ. ի ժամանակ հաւառ իւր ոսկեղտուր բարձրութեան գագաթը: Իւր բազմաթիւ ժողովրդական գաւառականներէն (patois) զատուեցաւ այս ոսկեղտուր գաղղիներէն եւ շնորհիւ իւր կանոնաւոր, սահման ձեւերուն շատ շուտով ազնուականաց լեզու ըլլաւ սահմանաւորուեցաւ. իսկ արդի ժամանակներէ եւ պիտի մնայ դիւանագիտական լեզուն: Թեպէտ անգղիներէն շատ խոտող ամբոխ ժողովուրդ մը շունի, բայց գոգուաւուն կրնայ ուրիշ լեզու մը գաղղիներէն սախարհալեզու: Վերագիրը յափշտակել: Չորս գլխաւոր բարբառներն ունի գաղղիներէն. Նորմանդիէն, դիւրքեմը լեւալ բարբառներն է. Isle de France“ի բարբառը: Պատմական տեսակետով կրնայ բաժնուիլ գաղղիներէն. ա. նիւ Գաղլիէին (Թ—Ժ. Գ. Գաղ), Բ. Վիւի Գաղլիէին (Ժ. Գ—Ժ. Գ.), այս երկուքը կը կազմեն Langue d’oil բառած հիւսիսային գաղղիներէն, եւ Բ. Նոր Գաղլիէին: — Հաւառային Գաղղիայի լեզուն (Langue d’oc) Դրօմիւնաւանամբ ոմանք գաւառական մը կը համարին բուն Գաղղիներէն, իսկ օմանք բարբառին գառ լեզուն, որ մինչեւ Ժ. Գ. գառ բաւական առատ մասնաւորապէս իւր մ’ունեցաւ, բայց վերջ ի վերջոյ տակի տուաւ բուն գաղղիներին, թեպէտ Նորմանդիէն ժամանակներս փորձեր չեն պակսիր Դրօմիւնաւանին կենդանացնելու: Սպանիական սահմանին վրայ խորհուրդով լեւալ, իսկ իտալական սահմանին վրայ խորհուրդով շատ կը նմանին պրովանսալի: Բ. Պարբառներէն լեւալ սպանիներէն շատ կը նմանի, կը տարբերի անիկ իւր կակուղ հնչմամբ. բառագանձին կողմէն գաղղիներէն մեծ նմանութիւն կը տեսնեն: Սպանիայի Գալիսիա բարբառը (gallego) պորտուգալերէնի հետ գրեթէ նոյն է, նոյնպէս ասորիւն բարբառն աւելի այս վերջոյն կը նմանի քան սպանիներն:

Գ. Ռոմանիէիւնը լատինական քոյր լեզուաց մէջն ամենէն զարմանալին է. թեպէտ կը նմանի իտալերէնի եւ իսպանու առեն՝ իտալերէն գաւառականն մը որոշիւ գոգուալին է, սակայն շատ կետարու մէջ կը տարբերի անիկ: Միւս քոյր լեզուներու զարգացման հանգամանքներէն բարձրորակ տարբեր հանգամանքներն ունեցաւ առմաններէն լեզուն: Թարիկայի հոյակ ժողովուրդներու հետ խառնուելով շատ բան փոխ առին եւ փոխ տուին, եւ այս — տուրեւառնե իւր օմանական բարբառը սլաական եւ յունական ազդեցութիւն կրնայ: Վերջապէս յօգը հաւանականապէս մոյր լեզունն առած է, բայց բառապանդը պիտիներէն պարտական է:

Ռոմաններէն ժողովրդական բարբառին մէջ առատ սլաական բառեր են իսկ դրաւոր լեզուն լատիններէնի եւ իտալերէնի նմանցնելու մեծամեծ փորձեր եղած են. բայց ասից յունարէն, արեւմտեւ, հունարեւմտեւ եւ աստիկներէն բառերու լեզուններ խառնուած են լեզուին մէջ. գրեթէ ամբողջ բառապանդին միայն 1/3ը առմաններէն է, իսկ 2/3ը սլաւերէն, քնայտու 2/3ը վերայիւնաց լե-

զուններէն առնուած է. սակայն զորածական բառերու մեծ մասը առմանական ըլլալուն պատճառաւ, այս խառնուրդը շատ յայտնի չէ եւ լեզուին նկարագիրը փոխուած չէ:

Ռոմաններէն երէի գաւառական ունի վալիէի կամ Գալիսիան, որ կը խոսուի Ռոմանիա, Բեռաարիա, Գալիկիայի մէջ մասը, եւ Հունգարիա. միւրաբանէն կամ խոցովալիէիւն լեզուն, որ կը խոսուի Մակեդոնիա եւ Սլաւոնիայի մէջ մասը, եւ Իւրօմանիայի լեզուն, որ իտալիայի մէջ կը խոսուի: Այս երեքին մէջն միայն գալիսիանական լեզուն մասնաւորութիւն ունեցած է Ժ. Գ. դարէն սկսեալ: Ռոմանները (մանաւանդ 1643էն ի վեր) իրերկուսն նշանագիրները կը գործածեն եկեղեցւոյ մէջ, հիմայ սկսած են լատինական նշանագիրներ գործածել:

Ե. Սլաւերէնը շատ տարածուած եւրոպական լեզուներէն մէկն է. արաբերէնէ փոխառնալ բազմաթիւ բառերով՝ մանաւանդ հազարական (կուկորական) հնչուածներով յատուկ նկարագիր մ’առած է: Արաբացի է. քան սկսեալ խոսքով բարբառը գրական լեզու եղած է եւ ասիկ առեալ սպանիներէն lingua castellana ալ կ’անուանուի: Հաւառային կողմէն անգլիսիան բարբառը շատ կը խոսուի բուն սպանիներէն, նոյնպէս արփուսիւնը կատարելան եւ կատարանէն լեզուներու խառնուրդ մըն է: Սպանիներէն ասիկ դարն է Ժ. Գ. դարը, որ “Ֆրիլիգիան շընալ, կ’անուանուի. շատ մտնով են այս շընալ մէջ գաղղիներէն Սերմանաւ (իւր Don Quijote), Լուպ գէ Վէգա, Ապրիլոն են: 7. Սլաւ լեզուներ լեւալաւորք բարբառը սլաւոնալ ալ կ’անուանուի եւ երբեք ճիշդ կը բաժնուի: Սլաւոն միւր է բարբառին միւր:

Ա. Սլաւոն միւրը դարձեալ երբեք ստորաբաժանած ունի:

Առաջին է հարաւ-արեւելեան բաժանումը. ա. Էնի Էնիլիցիալ սլաւերէնը՝ զոր Շլաւիեր եւ Շարփիեր նիւ բալթերէն կ’անուանեն՝ սլաւ լեզուներու Գալիցիերէնն է, հիմայ մեռած է եւ ամենեւին ներկայացուցիչ չունի: Սլաւ աղբերու առաքելայինը՝ Սլաւիեր եւ Մեթոքիս, Ա. Գիլլը թարգմանելու առեն՝ Թ. գարուն, այս գաւառականը զորածած են, որովհետեւ արդեն տեսակ մը գարաւոր լեզու եր եղած. բառ լեզուագիտաց այս լեզուին ամենահին պրքներն են: Ս. Երանիմուէն հնարար է: Գարաւու բնիւնը յունական սլաւներու եկեղեցական լեզուն էր:

Բ. Սլաւերէնն (որ նաեւ վերելին ալ կ’անուանուի) Արաբիայի, Իտալիայի եւ Շապլայիտիկի հարաւային կողմեր կը խոսուի. արեւմտեան Հունգարիա խոսած մէկ գաւառաբարբառն է Վենգերէնը բառաւոր:

Գ. Սերբիլիցիալ լեւալ երէի գլխաւոր գաւառական ունի, արեւելեան, արեւմտեան եւ հարաւային սերբ-իւրաւա լեզու: Ար խոսուի ի Սերբիա, Խորուատիա, Չէռնոգորա (Մոնթենեգրոյ), Սլաւոնիա, Բոսնիա, Հէրցեգովինա, Գալիսիա, սլաւական Իսթրիա, եւ հարաւային Հունգարիա բնակող սերբեր ու իւրապաններ: Միեւնոյն լեզուն է միայն տեղական աղբերութեան տակ քանի

մը յատուկ փոփոխութեանց ենթարկուած։ Գրաւոր լեզուին մէջ երկու տեսակ գիր կը գործածուի, կիրեղեան գրերուն վրայէն ձեւուած գիր մը, եւ լատիններէն նշանադրւորներ։

Գ. Բառաւորներն։ Բ. գարուն թարգմանուած Ս. Գիրքէ՝ այս լեզուին ամենէն հին յիշատակարանն է։ Բառգարներէն իւր քոյր լեզուներէն անոյ՛կ կը տարբերի, որ անուան մը հարմարմը բարբառի կրօնացուցած է եւ՛ հասանականաբար այլոսներէն ազդեցութեամբ՝ յուշական գերանունէն կազմած է յետագայի յօդ մը, զոր ուրիշ սլաւեան լեզուներ չունին։

Ե. Ռաւտերէն՝ սլաւեան լեզուներու մէջ, զարմանալի առաստաթիւն ցոյց կու տայ բերական նախան ձեւերու եւ բառապանծի, Ռուսներէն՝ իբր գրական լեզու կանոնադրուցած եւ զարգացու, ութնասներորդ գարուն՝ Լոմոնոսովի ժամանակ (1711—1766), թէպէտ առաջին տպագրութիւնը կը հասնի մինչեւ 1704։ Առատ մասնագործութիւն մ'ունի առուերէն, մանաւանդ վերջերս այնպիսի ընթացք մ'առած է, որ ոչ թէ quantité négligeable անհամեմատեան զուրկ ելած է, այլ թէ՛ տպագրչարանական, պիտի կորնայ դադղեւերէն, անգղեւերէն եւ նոյն իսկ գերմաներէնի հետ մըյլ։ Երեք զլեւաւոր բարբառ կը գանազանութիւն առուերէնի մէջ, քօր ռաւտերէն (քօրուստ)՝ հարաւային Ռուսաստանի մէջ, Ռժ-ռաւտերէն (Ռժնառաւ)՝ միջին Ռուսաստանի մէջ, եւ ռիդալ-ռաւտերէն (ռիդալառաւ)՝ արեւմտեան կողմը։ Այս երեքին մէջէն՝ զլեւաւորաբար Պետրոս Մեծի ժամանակ եկեղեցական, գրականական, եւ առեւտրական լեզուի բարձրացում մեծ-առուերէն ըսուածը։ Ըստ ոմանց՝ ռաւտերէնէն՝ զոր 14½ միլիոն ժողովուրդ մը կը խօսի, փոքր-առուերէնի հետ նոյն է։ Բայց այս վերջնոյն շատ մօտ է, այս՛, սաւային ոչ նոյն։

Երկրորդն է հիւսիս-արեւմտեան բաժանումը։

Ա. Ձեռերէնին տարբոյ՝ Բոհէմիա եւ Սլաւոնայի մեծ մասը տարածուած է։ Յ միջին հօգի կը խօսին այս լեզուն։ Այս լեզուին ամենահին յիշատակարանն է (Թ. գարէն, կամ ըստ ոմանց՝ ԺԱ. գարէն) Լեւաւայի վիզական մէկ բանաստեղծութիւնը։

Բ. Սլաւոնիէնէն՝ զոր կը խօսին 2 միլիոնի շուրջ անձինք, հիւսիսային Լուսնագարիա եւ սահմանախից Վորախա տարածուած է, չեխերէնի շատ մերձաւոր է, բայց աւելի մեծ հնութեան նշաններ կը կրէ։

Գ. Լեհերէն՝ ԺԱ. գարէն սկիւռը ըստ բառակնիքի առատ մասնագործութիւն մ'ունի ամենահին յիշատակարանը հազիւ ԺԳ. գարէն է (Ս. Աստածածանոյ տուց մը)։ Գրեթէ 10 միլիոն հօգի կը խօսին։ Լեհերէնէն շատ քիչ կը տարբերը Լուսնայի լեզուն, որ հիմայ մեռած է։

Դ. Սլոբէնիէն ալ՝ որ Ռուսաստանի եւ Սլաւոնիէնի սահմաններուն մէջ կը խօսուի, գերմաներէնի ազդեցութեամբ մեռելու դատապարտուած է, Եւրոպա ալ կ'անուանուի այս լեզուն։

Բ. Բաւարիէն՝ ճիշդ կը կոչուին Լին դոմալերէն, որ ԺԵ. գարուն արդէն մեռած է, եւ ԺԵ.

աւ ԺԱ. գարէն հազիւ քանի մը յիշատակարաններ թողած է։ Լեւաւայի (լեւաւայ լեզուն) որ արդի հնդեւրոպական լեզուներուն ամենահիններէն է եւ կը խօսուի Պառլիական-Լիտաւիա 200,000 անձներէն, եւ Ռուսական-Լիտաւիա 1,300,000 հօգի։ Լեւաւայիէն՝ որ լատուերէնի ազգակից է, բայց աւելի նոր եւ վերլուծական հիմանց վրայ բարձրացած, կը խօսուի հարաւային Լեւաւայ, Կուրլանդ եւ Վիստուլի մէջ եւ գրեթէ 1,000,000 հօգի։ Այս երկու վերջին լեզուներու յիշատակարաններն ԺԱ. գարուն նոյնն են։

Յ. Գերմանական լեւաւայի։ Այս լեզուախմբին վերաբերող լեզուները շատ բազմաթիւ են, ի թույ առեալ նոյն իսկ հնութեան ստուար քողով ծածկուած։ ազգերու լեզուներն, որոնք հասակաւորներէն եւ տարազն գտնուող հարկ է որ գերմանական խմբին վերադնեն։ Երէք զլեւաւոր ճիւղը կը բաժնուի այս լեզուախումբը։ Գերման ճիւղ, պիւրիտանական ճիւղ եւ արեւմտեան գերմանական լեզուներ։

Ա. Այս ճիւղին ամենահին եւ ծանոթ լեզուն է Գերմաներէն, որ պահած է արիանոս եպիսկոպոս Ուլֆիլայի յուշարձնէն թարգմանած Ս. Գրքը մէջ (Բ. Ե. 311—384). այս յիշատակարանը կը գրանուի հիմայ Ուլֆալայի Codex Argenteus հռչակաւոր ժողովուրդին մէջ. քանի մը հասակաւորներն Բարբրոյի Վալդէին մէջ գտան կարգինալ Մայի եւ իմա Գասթրիոնէն։

Բ. Սլաւոնիէնէն լեւաւայի նաեւ հիւսիսային լեւաւայ՝ ալ կ'անուանուին, իբրեւ ամենահին ներկայացուցիչ ունին հին հիւսիսային լեզուն (Altnordisch), որ մինչեւ Վիկինգներու ժամանակը (800—1000) բոլոր Նորմանացոց հասարակաց լեզուներ, թէպէտ եւ յետագայ բաժանմանց նոյնաբանները արդէն գաւառականներուն մէջ կային։ Ամենահին յիշատակարանը մինչեւ Ե. գար կենայ իւրիւր, Գրականապէս զարգացու այս լեզուներու արեւմտեան մէկ գաւառականը, որ Նորվեգիա եւ Իսլանդ կը խօսուէր, եւ ասիէ առեալ հին Իսլանդերէն ալ կ'անուանուի, ԺԲ—ԺԳ. գարէն կան հին ձեւապիւրներն, որոնց մէջ բանաստեղծական զուլայներու հաւաքածոյներ կը գտնուին՝ Գեդագա, անուամբ եւ նախագերմանական կիսավրդերն բառուց ճշգրտ հակապակներ կը ներկայացնեն։ Հին Իսլանդերէն ուղղակի յառաջ եկած է Նոր-Իսլանդերէն եւ Նորվ-Նորվ (այսինքն Նորվեգիէն-Նորվեգիէն) ըսուածը, եւ այլեւայլ գաւառականներ ունի, եւ Նորվեգիայի բնակչաց մէկ-հինգերորդական մասէն կը խօսուի։ Այս լեզուներ կը գտնուան ժողովուրդական-Նորվեգիէն ըսուածը, որ հիմայ Նորվեգիայի գրական եւ ընտանեկան լեզուն է։ Նոր-Իսլանդերէնը շատ քիչ կը տարբերի հին հիւսիսական լեզուէն. նորագոյութեան ժամանակ փոխառած գերմանական եւ գանիական բառերը քիչ շատ այլալուծ են այս լեզուն իւր բնիկ պատկերէն։ Բուն ժողովուրդ եւ շուրջակայ լեզուներ՝ նախալեզուին արեւմտեան-հիւսիսական ճիւղաւոր։

1. Հիմնէյ, die Sprachwissenschaft եւն (1874) էջ 274։

բաժնիներն են. եւ ինչպէս քիչ մը վերն ըսինք՝ դանիական-նորվեգերէն բուսած գրական լեզուն ուղղակի դանիական լեզուն մէկ գաւառականն է: Գ. Արեւմտեան քերականութեան վերաբերեալ երկուստեայ տարբերութեամբ ունին: Մտքին - քերականութեան լեզունքն եւ Արեւելեան կամ Բարձր - քերականութեան լեզունքն:

ա. Մտքին քերականութեան լեզունքն են՝

ա. Արեւմտեանական լեզուն. 1439ին Վադդուս գաղթած գերմանացոց (աքսոնացոց) լեզուն, տեղացոց լեզուն Տետ խառնուելով զսա լեզուն եւ յառաջ եկաւ: Ը. գարեւն վիպական բանաստեղծութիւն էր կայ իբր յիշատակարան այս լեզուն: Դարմանեալ աշխարհակալութեամբ 1066ին շատ մը առանձնական բաներ փոխ առաւ լեզուն, եւ ի գաղղիա՝ 200 տարւան միջոցին բարձրին առանձնացաւ: Ժ. Գ. գարեւն բարբոլին կառարեալ եղաւ այս փոփոխութիւնն եւ Տարվական նովեմբան ձեւը կորուսեցաւ: Այլեւ սկսաւ միջնակիցներն ըստան, որ առեւց մինչեւ 1485: Արդի ակնկիւնէն միջին անդիերեւնն յառաջ եկաւ: Արդեւ 1362ին արդեւեանց լեզուն եղած էր անգղիերէնը: Իւր ընդարձակ գաղթականութեան արդեւութեամբ՝ անգղիերէնն ալ շատ հարստացաւ տար լեզունքն առած բաներով: Այս լեզուն հրաշակներեան ստեղծած են Սպենսեր († 1599) ԷԷդմունդ (1564—1616) Զոս Միլթոն (1608—1674) Վ. Սիմսոն (1771—1832) Լորդ Բայրըն (1788—1832) Կ. Դիկենս († 1870) եւն:

բ. Հին-սառնակաւ թ. գարուն «Heland» քրիստոնէական վիպով ծանօթ է: Արդի ժամանակներն այս լեզուն ներկայացուցիչներն են Ֆեոֆ-Ֆելս, որոնքն ստանալով, զօմբերն են լեզունքը:

գ. Քիլիերէնն հազիւ Ժ. Գ. գարեւն ծանօթ է. հիւսիսային ծովուն եզրերներն եւ քանի մը կղզեաց վրայ էր խոսուի հիմալը:

դ. Հին-սարդին-գրեան լեզուն հիմն եւ արմատ կը համարուի հուլիսիերէնի եւ ֆլամերէնի: Բ. Բարձր-քերականութեան լեզունքը կը կազմեն սանտեան - չլ-բեանը, Բուլբեր-առ-սարդինն եւ Լիբն-գրեանիերէն: Այս լեզուաց սանտեան յիշատակարաններն Ը. գարեւն են: Արեւել-գրեանիերէն բուսածը՝ Լիբն եւ սարդին քերականութեան մէջնոց կը բաժնէ, սակե յառաջ եկած է արքունական եւ մասնաւորական գերմաներէնը: Բայց շատ բազմաթիւ են այս լեզունքն առաւառականներ վերին եւ ստորին գերմաներէնի ամէնէն նշանաւորն գաւառականներն են՝ Բլ-բլիերէն եւ Լի-սիերէն: Պատմական զարգացման ստորձանն առեալ՝ Բարձր-քերականութեան կը բաժնուի, հին, միջին եւ նոր բարձր-գերմաներէնի: Գերմանական գրականութիւնն 8 շրջանի կը բաժնուի. ամենէն նշանաւորն է եղած՝ վեցերորդը այս շրջանին մէջ գրած են Վլպտակ (1724—1803), Վիլհելմ (1733—1818), Լեոնի (1729—1781), Հերդեր (1744—1803), Գեօթե (1749—1832), Շիլլեր (1759—1805): Ցարական չկայ որ ներպային արդի զարգացեալ ազգերու մէջ ամենէն նշանաւոր գրականութիւնը գերմանականն է:

9. Արեւելեան վերստեմբ: Թեպէտ այս խմբին տակ զապոց լեզուներէն շատ քիչերը ծանօթ են, բայց նոյն իսկ ծանօթներն ալ՝ հնդեւրոպական լեզուաց նկարագրէն շատ տարբեր են: Եւրոպայի մեծագոյն մասին մէջ էր ընտկէին կեղծ(եան) ազգերը, որոնք՝ ինչպէս կը կարծուի, գէշ է արեւմուտը գաղթած առաջին հնդեւրոպացիներն էին: Բիշ մը Եւրոպ վերստին այս ազգերու մէկ մասը՝ Գալաթոյն, գարեւել գտլ է արեւելեան լեզուն, եւ ի քիչը Ասիա մինչեւ մեր թուարկութեան առաւին գարեւն իրենց նախնական լեզուն պահելոյն: Բայց հետզհետեւ սլաւ, գերմանացի, հռոմէական ազգեր՝ գտլ է արեւմուտը եւ հիւսիս նահանջընն այս կեղտերը, որոնք սկսան նուաճող ազգերու հետ խառնուիլ եւ ձախուիլ: միայն Եւրոպայի հիւսիսային արեւմտեան կողմը՝ 3,250,000 ժողովուրդ մը էր նախնաց լեզուն պահած է: Անգլո-սան լեզուաց ամենահին անդամներն մէյնն է հին Գալիերէն, որմէ միայն յատուի ստանանք եւ Հուստոնցի մասնաւորաց ըսվ գտնուած քանի մը վիպութիւններն ծանօթ են: Անգլոսան լեզուախոս մը երկու ծիւղի կը բաժնուի:

ա. Արեւելեան լեզուն կը վերաբերին Վալ-լե-լեզուն (= Լե-լե-լե), քիլիերէնի եւ Կալեան լեզուն, այսինքն Ժ. Գ. գարեւն սկիզբները՝ ի կտուռ վալիս խոսուած լեզուն, որ հիմալ մեռած է: Իսկ Լե-լե-լեն է քիլիերէնն Ը. կամ Թ. գարեւն կը ծանօթանայ, մասն զի առատ մասնաւորութեան մը յիշատակութիւններն կան եւ բառացականք, որոնք սկզբնապէր նոյն իսկ Ը. գարեւն կը համարուի: Արեւմտեան Եւրոպայի գրականութեան վրայ շատ ազդեցին կեղտեան այս վերին երկու լեզունքը: Բ. Գալիերէն ծիւղին տակ կ'երթան Գալիերէն եւ իրենից: Այս երկուքն ալ Կիլիերէն կ'անուանուին, եւ մինչեւ Թ. գար Գրեմէ իրարմէ չէին տարբերուի: Այս ծիւղին կը վերաբերէր Մալ կղզեայ բարբերը՝ Դանիերը, որ հազիւ վերին գարուն մէջ ծանցուցեցաւ: — Անգլոսան լեզուաց մէջ նշանաւոր կէտ մըն է՝ արաբերէնի նման, ձայնաւորաց ներառանակութիւնը:

Ահաւասիկ հնդեւրոպական լեզուաց դասակարգութիւնը:

Հնդեւրոպական լեզուաց հնարանութիւնը շատ պարզ է բառ իբրեան. միայն քանի մը լեզուաց մէջ շատ զարմանալի կերպով առատ ձեւեր ու հնարաններ կը տեսնուին: Իսկ իրենց ձեւաբանութեան տեսակ հուլիսիերէն լեզունց ատկ կը գտնուին. սակայն իրենց քրիստոնէական կազմութեան երկու խումբի կը բաժնուին, համադրուին եւ Լիբն-սանտեան լեզունքը: Այս դասակարգին հին լեզուաբաններէն ամենը՝ Կոլո-Լիբն յառաջ եկած հուլիսիերէն-Լիբն թէ անուններու եւ թէ բայերու մէջ խափար պահած են եւ ասով՝ քիչ շատ ձեւաց առատութիւն ցոյց կու տան:

Հին հիլիերէն (սանտեաններէն) եւ հին երաւիանան եւ բայերու ձեւաբանութեան կողմանէ հարուստ են. յունարեւը միայն չորս հարաւոր վիպութիւն վերաբանութիւն ունին, բայց բայական ձեւերը շատ առատ են: Ընդհանրական դուռեան լեզուները բայական ձեւերու նկատմամբ աղքատ,

իսկ անուան հայովմանց նկատմամբ շատ հարուստ են: Հնդեւերուպական նորագոյն լեզուներէն շատերը՝ նոր պարսկերէնը, արդի հայերէնը, լատինական եւ գերմանական նորագոյն լեզուներն իրենց հին հնարական կերպով առեւած են եւ վերջումական քերականական նոր սկզբունք մը կը հետեւին: Ռոմանական (լատինական) լեզուներն իրենց հայովական վերջաւորութիւնը կորուսած են, իսկ անգղիերէնը գրեթէ գերմանական սեռականի հայովակերտը միայն պահած է: Նոր պարսկերէնէն, հայերէնէն եւ նոյնիսկ անգղիերէնը՝ սեռի զանազանութիւն չունին, իսկ առեւած անգղիերէնը գերմանական մէջ տեսնուած սեռի զանազանութիւնը: Միայն պաւստին լեզուները, նոր-լուստերը, լատինական խոսնդերէն եւ ինքստան լեզուները, հաստատարմ մնացած են՝ ԸՆԴԻԱՆԵՐՈՒՆ, իրենց հին սկզբունք, թէպէտ տառնց մէջ ալ վերլուծական կազմութիւններ շատ կը նշմարուին:

Լեզուաց այս զանազանութիւնը տեսնելով Փր. ՄԻՆԷՐ 78 հատ նախնական լեզու կ'ընդունի, իսկ ՄԵՆ՝ 76. Բայց՝ ինչպէս դասակարգութենէն տեսնուեցաւ շատ դժուար այս լեզուները կրնան մնոյլ լեզուներու վերաբերել, իբր հասարակաց կենդանութիւն լեզուներ: Արդի դրից ու հանգամանաց մէջ նոյն իսկ գաղղիերէնն ու իտալերէնը բոլորովին տարբեր կերպով զարգացած են, առեւած կրնայ ուղիղ կերպով հետեւցուիլ, թէ մայր լեզու տուածներն ալ իրարու հետ այն աղետն ունին, ինչ որ նոր լեզուներն ունին: Այս նախալեզուները ծագմամբ իրարմ բոլորովին տարբեր նկատուել՝ մեծ սխալ է գտնել առանց ապացոյցի ենթադրութիւն է: 50 տարի լեզուաց՝ վկայ է Հիլտնէլը — սեման է Գոման լեզուաց ազգակցութեան վրայ կը տարակուսուեր, նոյն իսկ Կոմաններ, բայց չէր ընդունուեր, սակայն ինչ որ 50 տարի յառաջ տարակուսական էր, այսօր ապացուցուած է, եւ լեզուագէտ մը չի կրնար ուրանալ որ էթիոպացիքն ու Եմաններ, անուրբներ ու Կոմաններն ազգակից ըլլան:

Նոյն իսկ ինք մայր լեզուներու թիւն կրկնապատկենք, ասով ապացուցած չենք ըլլալ թէ մէկ ծագում չունին լեզուները: Այդիկց փաշ Ըստանը յարաբերական իմաստ մըն է — ազգակից չէ՞ր բացել՝ բոլորովին տարբեր ըսել չէ՞ր պաղղիերէնն ու գերմաներէնն ազգակից են իրարու, բայց ոչ այն իմաստով եւ առմամբ, որով ազգակից են իրարու գաղղիերէնն ու իտալերէնը: Հայերէնը ու լատիններէնն — երկուքն ալ հնդեւերուպական լեզուներ, որոնք հասարակաց լեզուաբունէն բաժնուած ասեման լեզուական կազմութիւն մ'ունենին, բայց զարգացման բոլորովին տարբեր ճամբաներ ընթանալով՝ այսօր անճանաչելի կերպով իրարմ կը տարբերին: Կարելի չէ՞ այս չափերն օրինակով գուշակել որ նախալեզուներն ալ հասարակաց ծագում մ'ունենան: Ընտանիքի մը ծննդածառը կազմելու ատեն յարկը սերնդեան նոյն բունին վերաբերելուն վրայ չենք կրնար տարակուսիլ պարզապէս գիմագծերուն անմասնութիւնը պատճառ բերելով: Նոյնպէս լեզուաց տահնածառը կազմելու ատեն

պարզապէս արտաքին անմասնութիւնն ու բառերու եւ քերականական ձեւերու մէջ տեսնուած սլախներութիւնը չի կրնար իբր հաստատուն հիմնական տեսուիլ: Այս հետաքրքրական կետք կը վերապահէք մեր յարգը խորհրդուն:

(Հարմարութիւն)

Հ. Գ. ՄԵՆ.

ՆԻՊՈԿԻՐՈՅ ՀԱՅՈՅ ԳԵՒԵԱՐԱՐԱՐԱՐԱՐԸ

(Հարմարութիւն եւ վերջ)

1. Պ.

- ՊԱԲ. — Մէջը առհաս, ստի, բրդիան, ծաթիւն եւն մանրուած շուր մը (SAUCE), որուն մէջ հայի պատաններ թափխելով եւ քոլմի արծաթներէն մէջ փաթեթելով կ'ուտեն:
- ՊԱԼԱՐՏ կամ ՊԱԼԱՐՏՈՒՆ. — Առայց, կայտուս: ՊԱԼԱՐՏԻՆ. — Պահուած, տոնական հանդիսաւ օրերու յատկացած (հագուստ, կահ կարասիք եւն):
- ՊԱԼՆՈՒ. (պահ-ած-այ) — Իբր որդեգիր կամ սպասուր պահուած (աղջիկ կամ մանչ):
- ՊԱԼՆՈՒՐՏՈՒՄ. — Մանկական տեսակ որ խաղ որուն մասնակցողներն այս ու այն կողմ կը պահուեալն են իրենցմէ միկը կ'աշխատի պահուեալները գտնել:
- ՊԱՆԻԿ. (մանկ. բառ) — Պառկել:
- ՊԱՆ. — Անտանդներու մէջ ընտելող ոգի, (ծառերու տակ միգլեց զմանդաւոր կը համարուի, ուստի զերար կը զգուշացնեն ըսելով թէ «պանի կ'արթիւն»:
- ՊԱՆՏ. 8. — Չափազանց գուրգուրանքի, գրեթէ պաշտուած առարկայ եղող (շուտակ, եւն):
- ՊԱՉԻԿ. — Համարյր:
- ՊԱՊԱԼ. (մանկ. բառ) Պահել:
- ՊԱՏԻԿ. (պատ-կար) — Չեւ մը կար, (լաթին երկու եղերն իրար բերելով եւ թելը միշտ վրայէն անցնելով կարուած):
- ՊԱՏՈՒՆՈՒՆԻԼ. — Չափազանց գրգռութեամբ խօսիլ, բղետիւի:
- ՊԱՐՈՒՅԵԼ. — Կարուած թելերն իրարու միացնել: Թարով փաղցնելով եւ երկու մասներու մէջն ուղերով թելը. (Թիւ-պարաց [= Թուրքով պարսկուած, փաղցունել կ'ըսուի Իր եւ գործի, որ հարմարեց մը կատարուած է եւ հաստատ հիմ չունի):
- ՊԱՐՊԱԼ. (մանկ. բառ) — Պարել, խաղալ:
- ՊԱՐՏԻԿԵԼ. — Ծածկել, հետաքննել (յան-յանքը, աղտուրութիւնը, աղեղութիւնը եւն):
- ՊԱՐՈՒՄ. — Մտաքննել մեկն արտադրուած իւր:
- ՊԱՔԻԿ. — Պահել, ուսող:
- ՊԻԹԻԼ. — Ծածկուիլ, պարսկուիլ (թիւրութեան մը, յանցանքի մը, աղտուրութեան տիպէն):
- ՊԻՇԵԼ. — Հագալ, խնամել:
- ՊԻՇԵԼՈՒՄ. — Հագածու, անտեսագէտ, տանտիկին: